

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ SÖZCÜKLERLE KAYNAŞMIŞ BİR ÇOKLUK EKİ +(I)Z ÜZERİNE

MEHMET HAZAR

Türk dilinde çekimli fiillerde kullanılmayan ancak, Arapçadaki –An ve –Ayn tensiye “ikilik” ekinden farklı, sadece isimlerde kullanılan, zamanla fonksiyonunu kaybetmiş bir çokluk ekinden söz edilebilir.

İsimlerde ve zamirlerde aynı türden birden çok varlığı anlatmak ve mübalâğa, istimrar, teşbih, mensubiyet, umumileştirme için kullanılan özel ek (+lAr)’ın yanında işlek olmayan, aynı türde iki varlığı anlatan, iki varlık arasındaki ilişkiyi bildiren bir +(I)z çokluk ekinin görülmesi de dikkat çekicidir. +(I)k küçültme eki fonksiyonunda bir +(I)n ekinden söz edilebilir.¹ Tespit edilen bazı sözcüklerde bu +(I)n küçültme eki, +(I)z çokluk ekinin üzerine gelmektedir.

Özbek Türkçesinde kullanılan “*tokız toyı*” (nişan düğünü) ibaresindeki “*tokız*” (iç içe geçmiş iki halka) sözcüğü öteden beri bilinen +(I)z ikiliği üzerine araştırma yapmama sebep olmuştur.² Meselenin izahı senkronik ve diakronik incelemelerle mümkün olabilir.

İlk Türkçe dönemindeki *r² ve *l² fonemlerinin Proto-Bulgarca ve devamı olan Çuvaşçada r, l olarak kalması, Proto-Türkçe ve devamı olan çağdaş Türk lehçelerinde ise z, ş olması,³ kök ünlüsünden sonraki l, ş, r ve z ünsüzlerini koruyan sözcükleri mukayese yoluyla tespit edilmesinde fonetik bir ölçüt olmuştur.⁴

Çokluk eki +(I)z’ın karşılıkları eskiden günümüze doğru sırasıyla l, ş, r, z, s akıcı ünsüzleri olarak görülür. Proto-Bulgarcanın devamı sayılan Çuvaşça (r:z denkliliğinden dolayı) istisna edilirse tespit edilen kelimelerin sıklığından bu durum anlaşılır. En azdan çokluğa doğru giden örnekler, l’den s’ye bir akıcı ünsüz geçişi olduğunu gösterir.⁵ Ş ünsüzü için bir kesinlik söz konusu değildir. Bilhas-

¹ Willı Bang Kaup, *Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları* (1925-1934), Çevirmen: Şinasi Tekin, Atatürk Üniv. yay., Erzurum 1980, s. 55.

² Mehmet Hazar, *Herman Wambery Buhara Yahud Maveraünnehr Tarihi Özbek Türkçesi* [Transkripsiyon-Dil Özellikleri Sözlük], (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. Sos. Bil. Enst. TDE Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya 1994, s. 64.

³ Talât Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, TDK yayınları: 530, Ankara, 1987, s.11.

⁴ Osman Nedim Tuna, *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, TDK yay., Ankara 1997, s.46.

⁵ Nikolaus Poppe, *Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri*, 1. Kısım Karşılaştırmalı Sesbilgisi, Çeviren: Zeki Kaymaz, Töz Dizgi Tasarım Grafik LTD. ŞTİ., Kayseri 1994, s.121-123-126.

sa Türkçe, Moğolca ve Macarcanın tarihi için büyük önemi olan *z > r* ve *ş* (belki *z*) > *l* değişimi gibi.⁶ Bundan dolayı 'kaş' sözcüğü listemize alınmadı. Ancak *ş:s* denkliğinden yararlanılarak Yakutça *xaas* 'kaş' örneği verildi.

a) l'li örnekler : oğul (Kıp.) 'ağız', bağıl+tak (Kıp.) 'bağır', bil+ek (Tk.) 'bilek', kol+çak (Tk.) 'kolluk', el (Azr.) 'el ; doğu ve batı halkı'.

b) r'li örnekler: Boltır (Kıp.) 'bacak', bağır (Tk.) 'bağır', bil+er (Kır.) 'bilek', böy(ü)r+ek (Kzk.) 'böbrek', bur+un (Tk.) 'burun', coğur (Yak.) 'kulak', cemer (Çuv.) 'yum(u)r+uk', er+in (Kır.) 'dudak', kür+ek (Azr.) 'omuz', yelder (Çuv.) 'kar üzerinde yürümeye yarayan bir çift ayakkabı'.

c) s'li örnekler: balıs (Yak.) 'iki kız kardeşten biri', beles (Yak.) 'yutak, nefes yemek borusu', bııs (Yak.) 'çatlak, ikiye ayrılmış', göğüs (Tk.) 'göğüs', iedes (Yak.) 'avurt, yanak', uos (Yak.) 'dudak', ör+üs (Yak.) 'kol, el', oyoğos (Yak.) 'böğür', tös (Kzk.) 'döş', tiris+gek (DLT) 'göz kapaklarındaki sivilceler', tus (Kzk.) 'bir şeyin karşı tarafı'.

Yukarıdaki örneklerin dışında kalan *z*'li şekiller yazılmadı. *l*'den *r* ve *z*'ye geçiş süreci, *s*'ye geçiş ile devam etmektedir.

Aşağıdaki tabloda ses değişiklikleri bakımından önemli olan bazı sözcüklerin karşılaştırılmaları görülmektedir:

<i>l</i>		<i>ş</i> (ç, j, ş)	
oğul	(Kıp.)	ağuj	(Xak.)
bağıl+tak	(Çağ.)	.....	
Aral	(Kzk.)	.....	
kol	(Tk.)	.....	
Oğ(u)l+an	(Tk.) < * ok+ul 'iki boy'	uğuş	(Xak.)
Bal+ıs	(Yak.)	.....	
.....		hávuç	(Özb.)
<i>r</i>		<i>z</i>	
baldır	(Tk.)	.....	.....
boltır ²	(Kıp.)	.....	.....
böğür	(Tk.)	.....	.....
böyür	(Kzk.)	.....	.....

⁶ J. Benzing, Handbuch der Orientalistik, fünfter Band-Altanistik, erster abschnitt turkologie, Çeviren: Zeki Kaymaz, Leiden/Köln 1963, s. 61-71.

dünür	(Tk.)	.....	.....
ogur	(Çuv.)	oğuz (Tk.)	.....
omır+aw	(Kzk.)	omuz (Tk.)	.....
omur+oo	(Kır.)	omuz (Tk.)	.....
vıgır	(Çuv.)	hökiz (Özb.)	.....
bağır+çak	(Xak.)	boğaz+dak (Kıp.)	bo:s (Yak)
kākār	(Çuv.)	köküz (E.Tk.)	gögüs (Tk.)
şivar	(Çuv)	ağız (Tk.)	uos (Yak.)
tir+häk	(Başkurt)	tiriz+gek (DLT)	dirsek (Tk.)
.....	.....	.....	arıs (Kzk.)
.....	.....	.....	ıvış (Çuv.)
.....	.....	.....	ıtıs (Yak.)
.....	.....	.....	xaas (Yak.)

Çuvaşça istisna edilirse z’de bir koyulaşma görülmektedir. Listemizdeki sıralamda l’li ve ş’li kelimeleri göstermekle beraber mukayese yapabilmek için r, z ve s’li şekillerden tespit edebildiklerimizi de gösterdik:

ağuj	(Xak.)	: ‘ağız’, Kıp. Oğul, Yak uos, Çuv. _ıvar.
ara	(Kzk.)	: ‘ada, iki tarafından su akan yer’.
araz	(Kzk.)	: ‘birbirine küskün iki kişi’.
arıs	(Kzk.)	: ‘iki şey arasında olan’, bk. Aral.
atavız	(Kzk.)	: ‘kerpeten’
atız	(Kzk.)	: ‘elle sulanan, ekin ekilen yerin bir tarafı’.
balıs	(Yak.)	: ‘iki kız kardeşten biri’.
baldır	(Tk.)	: ‘bacağın dizden ayağa kadar olan kısmı’.
baldız	(Tk.)	: ‘karının kız kardeşi’, Xak. baldır, Çuv. Puldır.
bağırçak	(Xak.)	: ‘bağır’, Çağ. bağiltak, Kıp. boğazdak, Çuv. Pırzı.
beles	(Yak.)	: ‘yutak, nefes ve yemek borusu’.

- beniz (Tk.) : 'yüz rengi, iki kısımdan oluşan başın ön tarafı, yüz, çehre'.
- biz (Tk.) : 'birinci çokluk şahıs', Çuv. ebir, genetive şekli piren; be+n, se+n, o+(n), bi+z, si+z, o+n+lar' Bk. (Dilemre :1953).
- biler (Kır.)
- bııs (Yak.)
- boğaz (Azr.)
- boltır² (Kıp.)
- bilezik (Tk.) : < bilezik yüzüğü, 'bileğe takılan süs halkası'.
- biler (Kır.) : 'bilek'.
- bııs (Yak.) : 'ikiye ayrılmış, çatlak'.
- boğaz (Azr.) : 'iki canlı, hamile', 'yutak'. Çuv. pır.
- boltır² (Kıp.) : 'bacak'.
- bezgek (Azr.) : < bez+gek, 'uzun bacakları ile dikkati çeken leylekçillerden bir kuş'.
- burun (Tk.) : < bur+un, 'iki delikli koklama uzvu', Kır. mur (Emre: 1949)
- büyrek (Kzk.) : < böğ(ü)r+ek, 'böbrek', Çuv. püre, Uyg. böräk.
- büzükdeş(Argo) : < büz+ük+deş, 'yoldaş'.
- cemer (Çuv.) : 'yumruk', Kzk. jumır+ık ~ judır+ık, Başkurtça yozr+ok.
- cımbız (Tarama) : < cımbış, [cımbı] (<Yunanca tsumpidion), kılı tutmaya yara-yan maşa', benzetme ve örnek alma mantığı ile Türkçeleştirilmiştir. (Özçelik: 2002).
- çer (Çuv.) : < * tiz, 'diz'.
- çıgır (Kır.) : 'kulak', çıgır+ık 'çark', bugünkü kulak < *kul+ak olabilir.
- çizme (Tk.) : < * tiz+me, 'koncu en az dize çıkan deri ayakkabı'.
- daldız (Kzk.) : 'kovandan petek almaya yarayan maşa'.

- deniz (Tk.) : ‘iki göl’, Özb. teñ+iz, teklik şekli E.Tk. taluy ‘deniz’.
- dirsek (Tk.) : < * tiriz+gek, ‘kol ile ön kolun hareket edebilen kısmı’.
- dizgin (Tk.) : ‘gemin iki ucuna takılan kayış’.
- dizgözü (Tk.) : ‘diz kapağının iki yanındaki çukurlardan her biri’.
- dizleme (Tk.) : ‘tozluk’.
- dizlik (Tk.) : ‘kısa pantolon’.
- domuz (Tk.) : ‘iki toynaklı yabani hayvan’, Xak. toñuz, Özb. tongız.
- dünür (Tk.) : ‘karı kocanın ebeveynleri’, E.Uyg. tünür, Uyg. elçi ‘dünür’.
- düz (Tk.) : ‘iki şeyin eşit olması’.
- düzen (Tk.) : ‘takım, uyumlu iki parça’.
- édiz (Uyg.) : ‘yüksek olan,iki şey arasında olan’, DLT etiz ‘iki dere arasındaki su geçecek set’.
- eges (Kzk.) : ‘iki ayrı iddia’.
- erin (Kır.) : < er+in, ‘dudak’.
- ezüw (Kzk.) : < ağız+aw, ‘ağzın iki tarafı’ +ız üzerine her anlamındaki +aw eki gelmiş, *birew, ekew, üşew* kelimelerinde bu ek var. yaşamaktadır.
- geniz (Tk.) : ‘östaki ve yemek borusundan oluşan kısım’, Azr. *genzik*.
- göğüs (Mecaz) : < kögüz, ‘meme’, Çuv. kākār, Uyg. ve Özb. yel+in ‘meme’.
- göreç (Tkm.) : ‘gözbebeği’.
- göz (Tk.) : ‘iki gören’, Çuv. kıvar.
- hävuç (Özb.) : ‘avuç’, Kzk. uvıs, Kır. ûç, Yak. ıtıs, Başkurtça us töbö.
- höz (Tkm.) : ‘koz, kırıldığına içi iki yana ayrılan sert kabuklu meyve, ceviz’, Uyg. yañak.
- iedes (Yak.) : ‘avurt, yanak’.
- ikiz (Tk.) : < * ékkiz, ‘ikiz çocuk, bir birine eş iki şey’, Kzk. egiz ‘bir kadının ikiz doğurması’, Kıp. yikiz, Başkurtça iğiz(äk), Özb. egizäk, Tat.

İgiz(äk), Uyg. koş gezäk ~ egiz, (Derleme) gézek,

is (Yak.) : ‘ayak şekilleri’, Çuv. yer.

jelbezek (Kzk.) : < yel+bezek, fsolungaç’.

kaburga (Tk.) : ‘eğe kemiklerinin oluşturduğu iki kısımdan oluşan kafes’, Tat. ve Başkurtçada kabırğa ‘böğür’.

kapız (Tk.) : ‘vadinin iki yamacı’.

kavuz (Tk.) : ‘tahılın iki yüzünü saran kabuk’.

kıtagas (Yak.) : ‘kerpeten’

kızak (Tk.) : < kız+ak, ‘üzerinde ağır yükler kaydırılarak hareket ettirilen iki uzun sırık’.

kovuz (Uyg.) : ‘kopuz, iki telli saz’.

kuşsağ (Kıp.) : ‘kolçak’, Uyg. kolkap ‘eldiven’.

kürek (Azr.) : ‘enli, geniş omuzlu’.

küz (Tarama): ‘ikiye ayrılan şey’.

küzi (Tarama): ‘iplikleri aralayan, tarak’, 3. şh. +i iyelik eki yapım görevinde.

mantız (Derleme): ‘iki kapaklı kebab pişirme aleti, cımbız gibi örneksemdir.

müyüz (Kır.) : ‘boynuz’, Uyg. müñgüz, belki E.Tk.’nin y<ñ >n iki devamı.

obuz (Tarama): ‘derenin daracak yeri’.

oğuz (Tk.) : ‘sağ ve sol iki hanlık şeklinde yönetilen Türk boyu’, ogur ‘batı oğuzları’, (Xak.) uguş ~ oğuş ‘küçük kabile, boy; büyük çocuk’

omıraw (Kzk.) : ‘göğüs’, Kır. omıroo (Başdaş: 2002)

omuz (Tk.) : kolların vücuda bağlandığı kısım’, Azr. çiyin ve eyn, ağızlarda çin ‘tek omuz’. (Tuna:1986)

oyoğos (Yak.) : ‘böğür’.

öğüz (Xak.) : ‘iki nehir, Sirderya ve Amuderya’.

öküz (Tk.) : ‘çift sürmekte kullanılan iğdiş edilmiş erkek iki sığır’, iğdiş edilmemiş teklik şekli boğa. Özb. hökiz, Çuv. vıgır.

örüs (Yak.) : < ör+üs, ‘nehir; kol, el’.

- öz (Tarama): ‘vadi’, Çuv. var, Kzk. üzen, Kır. ürön.
özden (Tk.) : < öz+den, ‘küpe, iki löbü olan tümör bezi’.
özi (DLT) : < öz+i, ‘iki dağ arasındaki yol’.
özök (Kır) : ‘sidik yolu, yemek borusu’, Özb. özek.
segiz (Uyg.) : ‘sakız, iki şeyi bir birine yapıştıran bitki sıvısı’, Çuv. su-xar.
siz (Tk.) : bk. biz Çuv. ebir, genetive piran, Kzk.sender, siz, sizder.
söz (Tk.) : ‘karşılıklı konuşma’, Başkutça hüz.
tığız (Kzk.) : ‘dar yer’, Çuv. tever.
tığiz (Tat.) : ‘denk’.
tirisgek (DLT) : < tiris+gek, ‘göz kapaklarındaki sivilceler’.
tize (Kır.) : < tiz+e, ‘diz, dizlik’, Özb. tizze.
tizildürük(DLT) : < tiz+ildürük, ‘çedik ve mest gibi şeylerin ucuna takılan pullar’, boy+un+duruk’tan ekin +Il/m+duruk olduğu, ikiliğin üzerine tekliğin geldiği düşünülebilir.
tokız (Özb.) : ‘nişan yüzüklerini temsil eden iki tok, irice iki halka’.
topuz (Tk.) : ‘Tokat yöresinde biri kalın (erkek misafir için), biri ince (kadın misafir için) kullanılan kapı tokmağı.
tos (Tk.) : ‘boynuzla vuruşma’.
tös (Kzk.) : ‘döş’, bk. göğüs, Kzk. kökirek.
töz (Tk) : ‘şakağın kulakla birleştiği yer’.
tus (Kzk.) : ‘bir şeyin karşı tarafı’.
tügüz (Osm.) : ‘iki kaş arasındaki beyaz çizgi’.
uos (Yak.) : ‘dudak’, bk. erin, ağız.
uzunluk (Tk.) : < uz+un+luk, ‘uçtan uca mesafe’.
üzönggü (Kır.) : < üz+üggü, ‘üzendi, silâh arkadaşı.
xaas (Xak.) : ‘kaş’
yagız (DLT) : ‘kızıl ile kara arası renk’, E.Tk yagız ‘geyik, çift boynuzlu av’.
yamız (DLT) : ‘kaşğın iki tarafı’.
yazguk (DLT) : < yaz+guk, ‘kısrağın meme uçları’.

yözök (Başkurt): < yüz+ek, 'yüzük', Kzk. jüzik, Çuv. sara.

yutuz (E.Uyg.): 'eşlerden biri, karı koca'.

yüz (Tk.) : 'suratın iki tarafı'.

yüz görücü (Tkm.) : 'iki yüzlü'.

yüzgüç (Tkm.) : 'yüzgeç'.

+(I)z ekinin kaynaştığı sözcükler kullanım alanlarına göre altı gruba ayrılabilir:

a. İnsan Uzunlarıyla İlgili Olanlar:

Organ isimlerinde⁷ ikilik daha çok görülmektedir:

Ağız, baldır, bağır, beles, biler, boltır, boğaz, burun, beniz, diz, dirsek, dizgözü, erin, ezüw, çoğur, çemer, göz, geniz, genzik, ıtıs, iedes, örüs, oyoğos, omuz, omıraw, özüük, özek, tirisgek, töz, uos, yüz, yamız, xaas.

b. Eşya İle İlgili Olanlar:

Uzunlarla alakalı takılar, aksesuarlar, âletler ikinci sırayı almaktadır:

Arıs, atavız, bilezik, cımbız, çizme, daldız, dizlik, dizgin, düzen, kıtağas, kırzak, kopuz, küzi, mantız, özden, tize, tizildürük, tokuz, topuz, tozluk, yüzük, yelder.

c. İnsan İlişkileri İle İlgili Olanlar:

Uzunlarla uzaktan anlam ilişkisi olan sözcükler de üçüncü sırayı almaktadır:

Araz, arıs, biz, balıs, baldız, büzükdeş, eğes, gezek, ikiz, kırcağas, oğuz, siz, söz, yutuz, yüz görücü.

ç. Yer Adları İle İlgili Olanlar:

Örneklemeyle yer adlarında ikilik şekli yaygınlaşarak dördüncü sırayı almaktadır:

Aral, atız, bns, deniz, ediz, is, kapız, ögüz, özi, öz, obuz, tus, tığız.

d. Hayvanlarla İlgili Olanlar:

Bu maddedeki sözcüklerin çoğu uzunlar adı altında toplanabilirdi. Sıralama yine de değişmezdi, beşinci sırayı alırdı.

Boynuz, bezgek, jelbezek, domuz, öküz, tos, tügüz, üzengi, yüzgeç, yağız, yazguk.

⁷ Organ adlarıyla ilgili daha detaylı bilgi için Gazi Üniv. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans tezlerinden Fatih Kirişçiöğlü'nun *Kâmûs'l-Okyanusta Organ İsimleri*'ne bakınız.

e. Bitkilerle İlgili Olanlar:

İnsandan Bitkiye doğru, merkezden dışarıya doğru bir sıralamayla bitki isimleri son sırayı almaktadır:

Kavuz, koz, sakız.

Yukarıdaki veriler şöyle değerlendirilebilir:

1. İşlekliliğini kaybeden ve ses değişmesine uğrayan +(I)z ekinin arkaik şekilleri muhafaza edilmiştir.⁸ E.Tk. töl 'döş', Kıp. oğul 'ağız', Aral Gölü, Çağ. bağıl 'bağır', bilek, kolçak gibi.

2. L'nin (ş,ç), r, z, s sırasıyla denkliği en eski şekilden yeniye doğru sıralanmasında-ki gibi ağız sözcüğünde yaşayan örnekleri görülmektedir: Kıp. oğul, Xak. ağuj, Çuv. sıvar, Tk. Ağız, Yak uos gibi.⁹

3. (r:ø) ve (r:s) denkliği bakımından Sümercedeki Türkçe kelime¹⁰ adakur <*ad/ak+ur 'ayak' ve (Çuv.) kākār 'göğüs' şeklinde sözcüklerin görülmesi ikilik fonksiyonundaki +(I)z çokluk ekinin varlığı ve arkaikliği açısından önemli bir delildir.

4. Bahsedilen çokluk eki bazı sözcüklerde fonksiyonunu kaybederek ek yığılması şeklinde görülmektedir; (Kır.) bil+er 'bilek, (Yak.) ör+üs 'kol', (Yak.) bel+es 'yutak, nefes ve yemek borusu'; (Çağ.) bağıl+tak, (Kıp.) boğaz+dak, (Xak.) bağır+çak, (Çuv.) pır+zı ve (Tk.) bil+ez+ik 'bilezik' gibi.

5. Mur+un 'burun', er+in 'dudak' sözcükleri Kırgız Türkçesinde l'den sonra ikinci derecede arkakik olan r'li şeklin +(I)n küçültme eki ile kalıplaştığını gösterir.

6. Bi+z ve si+z zamirlerindeki çokluk eki ise ikilik fonksiyonunda değil, çokluk görevindedir. İsimlerde ise ikilik bildirir.

7. Az da olsa dizgözü, jelbezek, yüz görücü gibi birleşik kelimeye meyl edildiği de görülmektedir.

8. İnsan uzuvları ile ilgili 34, eşya ile ilgili 22, insan ilişkileri ile ilgili 15, yer adları ile ilgili 14, hayvanlarla ilgili 11, bitkilerle ilgili Kalmuk sözcük görülmektedir.

9. Üzerinde tartışma olan ş'li 4 sözcük; l'li Esjan sözcük; r'li Çuvaşça hariç

⁸ Zeynep Korkmaz, *Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK yay., Ank. 1994, s.73.

⁹ Bu araştırmadaki sözcükler Türk Dil Kurumunun yayımlanmış olduğu sözlüklerden ve Sır Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, 1972'den taranarak alındı.

¹⁰ Osman Nedim Tuna, *age*.

ar+as (Kzk.), ör+üs (Yak.), itar+ğa (Yak.) ile beraber toplam 10 sözcük; z'li Türkçe hariç 28 kadar, s'li ise 20'ye yakındır. Sızıcılışma devam ederse s'li sözcükler artmaya devam edecektir.

10. Cımbız gibi örneklemeyle de karşılaşılabılır.

Sonuç

Türk dilinde işlek olmayan bir +(I)z çokluk eki ikilik fonksiyonu ile lehçelerde yaşamaktadır. Bu ekteki z fonemi eskiden günümüze doğru l, ş, r, z, s akıcı ünsüzleri şeklinde sıralayabiliriz. Bu ek beş değişik şekilde görülür. Tarihi veya çağdaş bir lehçede ekin eski şeklini muhafaza eden örnek sözcükler de görülebilir. Bir lehçede r'li, bir lehçede z'li şekil tercih edilmiş de olabilir. Ek işlek olmadığı için kelimelerle kaynaşmıştır. Bazı örneklerde ise ekin üzerine aşağıda değişik şekillerde görülen ekler gelmektedir:

+çak, +tak, +dak; +In, +An; +Ak, +gAk, +hāk; +āk, +ok; +Uw, +Aw; +dAş, +den, +llk, +gIn, +gU, +gUk, +gAç, +lAr, +lldİrk, +Aç, +gA, +t, +I.

Bir tane de diz+le-me şeklinde kelime türetimi görülmüştür.

Çokluk +(I)z eki fonksiyonunu kaybettiği için üzerine +Aw eki (omıraw) gibi aynı görevde bir ek veya + In eki (murın) gibi başka bir görevdeki bir ek de gelebilir.

Kısaltmalar

E. Tk.	: Eski Türkçe
E. Uyg.	: Eski Uygurca
Çağ.	: Çağatay Türkçesi
Kıp.	: Kıpçak Türkçesi
Osm.	: Osmanlı Türkçesi
Azr.	: Azeri Türkçesi
Xak.	: Hakas Türkçesi
Kır.	: Kırgız Türkçesi
Kzk.	: Kazak Türkçesi
Özb.	: Özbek Türkçesi
Tat.	: Tatar Türkçesi

Tk.	: Türkiye Türkçesi
Tkm.	: Türkmen Türkçesi
Uyg.	: Uygur Türkçesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
DLT	: Divanü Lugati't-Türk

Kaynaklar

- Korkmaz, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK yayınları, s. 39.
- Deny, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Çeviren: Ali Ulvi Elöve, Maarif Matbaası, s. 155, § 212.
- Gabain, A. Von 1988, *Eski Türkçenin Grameri*, Çeviren: Mehmet Akalın, Ankara: TDK yayınları, s. 46.
- Tuna, Osman Nedim (1986), *Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*, İnönü Üniv. Eğt. Fak. TDE Eğt. Böl. Ders Notları, Malatya, Bölüm II, s. 46.
- Dilemre, Saim Ali (1953), "Türkçenin Tarihsel Tabiatı", *TDAV Belleten*, s. 151.
- Özçelik, Sadettin (2002), "Örneksime İle İlgili Terim, Tanım ve Tasnif Sorunu", *TDAV*, Sayı: 139, s. 211-220.
- Başdaş, Cahit 2002, "Kırgız Türkçesinde İkiz Ünlüler", *TDAV*, Sayı: 139, s. 67-74.